

Kirje opetuksen kohteena

Lienet saanut joskus oppilailtasi kirjeitä — joku kirjoittaa kouluasioista, joku vain »oman intonsa ilossa». Entä oletko ollut tyytyväinen niiden asuun? Minut ainakin oppilaideni virheikkäät kirjeet johtivat jo aikoja sitten puhumaan äidinkielen tunneilla myös kirjeen kirjoittamisesta, tavallisen »kuinka Sinä voit»-tervehdyksen yhtä hyvin kuin »liittäen mukaan»-hakemuksenkin.

Aivan samalla tapaa kuin esim. jonkin läksyn kirjoituksesta tai ilmoitustauluun kiinnitetystä konventtiin-kutsusta näemme oppilaiden kirjeistä heidän kirjallisen taitonsa todellisen tason; aineet, jotka kirjoitetaan nimenomaan arvosteltaviksi, saattavat olla vain pyhäkolttu arkitaidon yllä. Kysymys on tällöin tietysti keskikoulusta ja alimmasta lukionasteesta, mutta rikkeitä sattuu myös tuoreissa yläöksissä, joskus jopa opettajienkin kirjeissä!

Kodit, joihin tulee tai joista lähtee huoliteltuja kirjeitä, ovat nykyoppilaiden keskuudessa harvinaisia: vanhempien enemmistö kuuluu piireihin, joissa kynä työn aseena on outo tai joissa »kirjellyä» kaivattaessa turvaututaan kirjeenvaihtajaan, puhelimeen tms. Toisaalta taas yhdistyselämän ollessa vilkasta postittaa kaikenkarvaisia kirjeitä ja kirjelmiä ukko kuin

ukko yleisiä kirjeen vaatimuksia tuntemattakin, joten oppilaillamme harvoin on tilaisuus nähdä korrekkeja kirjeitä tai edes niiden kuoria.

Vaikka kirjeiden — kuten muidenkin yleisten kohteliaisuus- ja käytäytymisseikkojen — opettaminen soveltuu kaikille nuorten ohjaajille, tuntuu kuitenkin luontevimmalta, että äidinkielen opettaja ottaa huolekseen tämänkin kirjallisen ilmaisun, koska se saumattomasti liittyy hänen alaansa. Kansakoulun ylimmillä luokilla — josta oppikoulu ei yleensä saa oppilaita — ns. asioimiskirjoitus ei ole mikään uusi keksintö, mutta on erehtyne, jos arvelen oppikoulun äidinkielenopettajista vain vähemmistön nimenomaan opettavan kirjeen moninaisia seikkoja.¹ Kuitenkin kirjetaito on välttämätön, sillä vaikka onkin jo kaukana aika, jolloin hilpeät postivaunut vierittelivät pitkiä ja sisällökkäitä »lähetyskirjoja» ilahduttamaan saajaansa ja pitämään häntä ajan ja uutisten tasalla, niin kirjemuoto viestinviejänä on silti säilyttänyt tärkeän aseman, eikä koulullemme ole kunniaaksi, jos sen kasvattama vesa kykenee laatimaan antamastamme aiheesta tiiviin tutkielman mutta kompastelee kirjoittaessaan meille maisemakortin kesämatkaltaan.

*

Vaikeata näyttää olevan jo kuoren tekstin oikea sommittelu. Tittelin-tärkeässä maassamme on opetettava oikea — myös puolisoitten yhteiskuoren — titulointi ja titteliin lyhennykset ja muistutettava, että etunimi tai — miehelle — etukirjain on ehdottomasti liitettävä sukunimeen; on syytä mainita myös N.N.-tapaus sekä se, ettei siviilikirjeessä käytetä kenttäpostin nimijärjestystä. Osoitteessa noudatamme usein pääpaikka ja alaosoite-järjestystä, mutta yleismaailmallisesti merkittäisiin tiedot pienemmästä suurempaan. Saajan titteliin, nimen ja osoitteen sekä postimerkin (myös lisämerkintöjen: kirjataan jne.) keskinäiset paikkasuhteet eivät nekään ole keskiasteella ilman muuta selvillä, ja harva oppilas osaa opettamatta panna näkyviin lähettäjän nimen ja osoitteen.

Paljon kertoo kirjeensepittäjän sivistystasosta hänen tapansa puhutella saajaa itse kirjeessä. On hyvä opettaa virallinen lähestyminen ja käyttämään ei-aiivan-läheisillekin kahta nimeämistä: tittelöidyn nimen ja osoitteen jälkeen alemmaksi tavalliseen tapaan tuttavallisempi puhuttelu: Hyvä Veli, Rakas Opettaja — kukin asemansa ja tunteidensa mukaan! Tunnustan saaneeni ennen asianomaista opetusta mm. »Hei, hei, opettaja»-tervehdyksen täysin vilpittömältä poikaselta ja VII-luokkalaiselta neidolta jostakin revästyin liitekirjelipareen aivan ilman puhuttelua.

Huutomerkin tarpeettomuus, jopa naiivisuus tuttavallisessakin puhuttelessa, tyhjät rivit, marginaalit, kappaleet alku-»tyhjiöineen», toisen

¹ Oppikoulun äidinkielenopetuksen metodisissa ohjeissa sanotaan kyllä: »Jo keskikouluasteella on oppilaita perehdytettävä yksinkertaisten käytännöllisten kirjoitusten, hakemusten, ilmoitusten y.m.s. laatimiseen». — Kansakoulun uudessa opetus-suunnitelmamietinnössä elävään elämään pohjautuvat kirjoitusharjoitukset alkavat rinnan kirjoittamaan-opettamisen kanssa (esim. onnittelukortti — pikku ilmoitus luokan taululle — kirje tutulle ja myöh. vieraalle — tiedusteluhakemus — muistiinpano luennosta tai puhelinsanomasta jne.) antaen siten oppikoulullekin sekä viitteen että velvoitteen.

persoonan pronominiin isot alkukirjaimet ja II partisiippi — yllin kyllin riittää neuvomista, joka samalla koituu yleisen kirjoittamisenopetuksen hyväksi. Ei pidä sivuuttaa myöskään virka- ja yksityiskirjeen eroavuutta paikkaa ja päiväystä myöten (oikeakielisyys- ja oikeinkirjoitusseikkoineen), ei Ps. ja Jk. -lisiä, nimensä käsin kirjoittamista, vastauspostimerkkiä, kirjeen taitotapaa tai edes paperin värin ja koon opastusta. Pieni kirje — suuri materiaali.

»Tässä asiassa käypi kuitenkin niin, kuin kaikissa muissa ihmisellisissä teoissa ja toimissa, että asia ei menesty oppimatta ja harjaantumatta, johon tarvitaan ahkeruutta ja tarkkautta», päättelee jo lähes 100-vuotias ensimmäinen kirjeoppaammekin¹: opettajan on kontrolloitava kylvönsä sato ja annettava harjoitustehtäviä; myös valmiita havaintovälineitä on syytä näyttää ja mainita jokin sopiva opaskirja², vaikka emme toki enää haluakaan kangistua mihinkään »kirjekaavoihin». Joskus olen velvoittanut koko luokan kirjoittamaan itselleni kesäloman aikana; ansiokkaimmat ovat saaneet palkakseen vastauksen, ja syksyn ensimmäisellä tunnilla on käsitelty — nimiä paljastamatta — pahimmat kompastukset ja kiitelty parhaat saavutukset.

Tällöin kirje onkin jo siirtynyt varsinaisen aineenkirjoituksenopetuksen saralle, eikä parvessamme mahda olla ketään, joka ei olisi tarjonnutkin aineenaiheidensa joukossa myös kirjetehtäviä, tuollaisia: Joulunaluskirje koulukaupungista kotiin; Kirje kesätoverilleni; Pikkuveli saa kirjeen partioleiriltä jne. Kyvykkäät kirjoittajat niissä onnistuvat, mutta ainoana aiheena (toivottavasti kukaan ei enää millään asteella annakaan aiheita niukasti) 'kirjettä' ei pitäisi viljellä muulloin kuin psykologiset havainnot tähtäimessä: hajanaisuuden ja suppeuden vaara on suuri. Kuitenkin äidinkielen pedagogiikassa kirjettä on pidetty sopivana ala-asteen kirjallisen ilmaisun opettamisen lähtöpohjana, koska se nojautuu tositarpeeseen.³ Kirjeen avulla voitaneen hyvin havainnollistaa myös tyylin eri lajeja erilaisille ja -arvoisille henkilöille aiotuilla kirjeillä (vaikkapa: Kirje eroavalle vanhalle opettajalle; Velipoika kirjoittaa matkalta; Tiedustelukirje). Kirjeaineen ja kirjeen moninaisia sommittelua ja tyyliä koskevia seikkoja on tässä mahdotonta ryhtyä käsittelemään. Lainattakoon kuitenkin piristeeksi Samuel Roosin neuvokin yhä kelvokkaita sanoja: »Ajatuksen johto ja juoksu järjestänsä on kuitenkin vielä tarpeellisempi vaariin otettava, ettei kaikkea kirjoitettavaa aseteta sekaseuroin ja ylösalasin, taikka yhtä asiaa hämmennetä ja sekoiteta toisen kanssa yhteen, taikka vielä paloteta useampaan paikkaan kirjassa; vaan jokainen asia kohtaansa.» — »Neljänsi velvollisuus on kirjottaa luonnollisesti, välttämättä niin hyvin erinomaisesti valittua sanain prameutta, kuin myös

¹ Muutamia neuvoja ja johdatuksia lähetyskirjain tekemiseen Suomen kieltä rakastavien ja harjoittavien ensi-tarpeeksi. [Samuel Roos] 1855. Esipuhet.

² Erilaisia yksityiskirjeenkin seikkoja mm. Martti E. Mattilan jatko- ja ammattikouluja varten laatimassa ja kaikkinaisiin yhteiskunnan jäseneltään mahdollisesti vaatimiin kirjallisiin asioimiisiin perehdyttävässä Nuorten asioimisoppaassa, Ida Pekarin kirjoissa Hyvää liikesuomea ja Liikesuomen tyylioppia; Suullinen ja kirjallinen esitystaito (Beau Geste)-kirjain yleiset ohjeet.

³ Ks. mm. Kyllikki Jokinen: Amerikan äidinkielenopetus tähtää oppilaiden oma-toimisuuteen. Kasvatusop. Aikak. 1950 n:o 4.

liikain mielen liikutusten turhia osottelemuksiakin. — Luontevasti kirjoitettu kirja on hauska lukea ja juoksee juurikuin itsestänsä; mutta ei se ole aina niinkään huokea tehdä, kun vuoksi on tarpeellinen ensin ajatella asiansa, eikä kirjottaa koskaan alakuloisella mielellä, vaan jos jokin aika antaa myöden, jättää kirjottamisen toiseksi päiväksi.»¹

*

Kirjeen seikkoihin nivoutuu erinomaisen sopivasti myös kaikkialle opetukseemme siroteltava kulttuurihistoria, niinkään kaunokirjallisuus, jopa kielitietouttakin. Viimeksimainitun osalta oppilaita varmaan kiinnostaa kirje -käsitteen ilmaisimen vaiheet lähtien vanhan kirjasuomen 'preivistä' t. 'breivistä', 'lähetykskirjasta' ja 'kirjasta', joka yhä murteissa tarkoittaa kirjettä («Erokirjan kirjoitin sille vanhalle kullalleni») Wolmar Schildt-Kilpisen 1845—46 Kanavan kirjoitelmissa käytäntöön ottamaan kirje -sanaan, jota Antero Wareliuskin viljelee Suomettaren palstoilla.² Samalla voi viitata koko kirja -sanan valtaisaan johdannaispesyeeseen nuorinekin uudissanoinen.

Kirjeen muodon kehittyminen vanhan maailman »tauluista» ja papyruskääröistä lakalla sinetöitäväksi taittopaperiksi ja vasta lähellä 1800-luvun puoliväliä erityiseen irralliseen kuoreen suljettavaksi, kirjoitusvälineiden vaiheet samoin kuin postimaksun vaihtuminen leimalliseksi kuoreksi ja lopulta postimerkiksi (Suomessa 1845 ja 1856), jopa aikanaan lemменkirjeissä käytetty »postimerkkikielikin» ovat oppilaillemme mieluista kuultavaa. Valmiit kirjeen kaavat, joihin maaseutu nojautui rakkauskirjeitä myöten vielä meidän vuosisatamme alkupuolella, tuottavat hupia kuulijoille, ja esim. vanhojen kirjeoppaiden neuvomat erisäätyisten ja -asemaisten henkilöiden puhuttelut sangen monimutkaisine kunnioituksen ja arvostamisen ilmaisuineen valottavat nykyiseen verrattuna paitsi tyylin ja maun kehitystä myös yhteiskunnallisten säätyrajojen aiemman jyrkän kuulun asteittaista demokraattista umpeutumista.

*

Jos kirjeen kirjoittamista käsitellään ylemmillä asteilla, on tähdelistä ja kirjeen kaunokirjallista arvoa nostavaa avata oppilaille perspektiiviä maailmankirjallisuuteen, jossa kirjemuoto taiteen, jopa tieteen ja polemiikin aseena on vanha ja tunnustettu. Jokainen tuntee Raamatun kirjeet, joiden avulla opastettiin kristillisiä alkuseurakuntia ja joissa kirje on saanut kestävimmän hahmonsä. Historian tai latinan tunneilta oppi-

¹ Mt.: Esipuhet ja s. 3. — Kirjettä koskevista ulkomaaisista tutkimuksista mainitakoon Cederblad ja Wennerström-Hartman: *Beväringssvenska* (1940), jossa asevelvollisten kirjemateriaali lähtökohtana käsitellään kirjeen eri osia, tyyliä ja psykologiaa monesta tarkastelukulmasta ja todetaan, että ruotsalainen kansanomaisen kirjetraditio (ilmeisesti myös Suomen) juontuu 1600-luvulta asti periytyviin kaavoihin ja pohjautuu vanhaan roomalaiseen kirjetyyliin. (Prof. E. A. Saarimaa on ystävällisesti huomauttanut minulle tästä teoksesta.)

² Martti Rapola: *Eräistä kirjan käsittepiiriin liittyvistä nimityksistä vanhassa kirjasuomessa*. Suomi 101, 1942.

laat saattavat tietää Kreikan runoilijain runomuotoisista kirjeistä tai vanhojen roomalaisten kirjeasuisista kirjoitelmista. Ranska uudemman kirjekirjallisuuden johtomaana, Saksan suurmiesten kirjeenvaihdot ja Englannin kirjetyylin kehittäjät olisi niinkään mainittava tai pyydetävä asianomaisten kielten opettajain taholta sopivaa rinnastusta. Mukaan kutoutuu myös varsinainen kirjeromaani, josta on sekä klassillisia että tuoreita esimerkkejä. Oman maamme vanhemmasta kirjallisuudesta kuuluu oppilaidenkin tuntemapiiriin esim. Runebergin herännäiskeskustelu Lauri Stenbäckin kanssa («Vanhan puutarhurin kirjeet»). Opettajan lukemat näytteet olisivat omiaan havainnollistamaan tätä »syventävää käsittelyä» ja tuomaan samalla kirjallisuushistorian henkilöitä persoonina kuulijain maailmaan. Meilläkin on jo, kuten tiedetään, omasta takaa julkaistuna sekä kulttuurihistoriallisesti että persoonallisesti valaisevia kirjekokoelmia, joista — näytteiden viritettyä mielenkiinnon — voidaan tarjota oppilaille pieniä tutkielmiakin (Kiven kirjeitä, Topeliuksen sulhaskirjeitä, Snellmanin vaimolleen kirjoittamia, Julius Krohnin »Nuoren ylioppilaan kirjeitä», Minna Canthin, Hilda Käkikosken jne.).

Mutta »suurten» kirjeiden ohella on arvostettava myös aivan tavallisia. Kulttuurimme eräänlaista nuoruutta osoittanee sekin, että meillä — esim. kotien purkautuessa — siekailemattomasti hävitetään »tarpeetonta» kirjoitettua tai kuvamateriaalia. Oppilaiden kertoman mukaan suursiivousinnossa on tuhottu heidän aineitaan ja päiväkirjojaan, ja he itse käsittelevät usein barbaarisesti oman kynänsä tuotteita. Koulusta pääsevän nuorison olisi jo osattava kunnioittaa sekä painettuja teoksia että käsikirjoituksia, olivatpa ne vaikka tavallisia kirjeitä. Taa-noin pyydettiin valtionarkistoon routavuosiemme kirjeitä, joista tutkijoille heijastuisi ajan henki. Äskeissotiemme ja siirtoväkemme historiaa kerta kirjoitettaessa tarvitaan niinkään myös kirjemateriaalia. Ja kunkin meidän elämänhistoriaamme luovat kirjeet valaistusta — 1950-luvun koululaisenkin. Mitenkä sanoikaan vanha neuvokirja: »Ajatus ker-ran kirjoitettuna seisoo juurikuin kasvavan ja selkenevän miettimisen juurena.»

Toden totta: emme tuhlanne niukkoja opetushetkiämme, kun niistä pari kolme tuntia omistamme kulttuuri-ihmisen kirjeseikkoihin, arvelee

»kunnioittavasti tervehtien»

VUOKKO RAEKALLIO-TEPPO